

הצעה לפתרון בחינת הבגרות בהיסטוריה

22261 70%

מועד חורף תשפ"ד 2024

הפתרון נכתב על ידי רועי אדחוח (רכז),
ענבר קפלן, איילת כהן, נוי קציר ונעם רפאלי

מצוות מורי רשת החינוך אנקורי

חלק א' (ספר לימוד פתוח)

פרק ראשון – מלחמת העולם השנייה והשואה

שאלה 1

סעיף א'

הנאצים התנגדו לרעיונות הדמוקרטיה מפני שתפיסת העולם שלה שמה במרכז שוויון זכויות בין כל האזרחים במדינה. רעיון זה מנוגד לנאציזם על פי עקרון תורת הגזע, לפיו אין שוויון בין בני האדם – יש גזעים נחותים וגזעים עליונים. בנוסף, הדמוקרטיה היא משטר חלש ולא יעיל, שכן כוחו של השליט מוגבל מאוד ועליו להתפשר עם שותפיו. רעיון זה מנוגד לעיקרון המנהיג של הנאציזם – שבו יש מנהיג אחד.

צעד אחד בתחום הטרור המדגים את ביטול הדמוקרטיה בגרמניה הוא "ליל הסכינים הארוכות" (1934) - ארגון ה-S.A. (הצבא העממי של המפלגה הנאצית) מנה כ-4 מיליון חברים, והיה מתח בינו ובין הצבא הגרמני על השליטה בביטחון גרמניה. בנוסף, ראש הארגון, ארנסט רהם, ראה עצמו כשווה להיטלר, וביקש לבצע מהפכה נוספת בגרמניה. הדבר עורר את חששו של היטלר מפני הפיכה פנימית במפלגה. בלילה אחד, 30-29 ביוני 1934, היטלר שלח את אנשי ארגון ה-S.S. לרצוח את הנהגת הארגון, ביניהם רהם (כ-1000 אנשים). כתוצאה מפעולה זו ארגון ה-S.A. איבד את מרבית כוחו, וארגון ה-S.S. הנאמן להיטלר החליף אותו. בנוסף, היטלר זכה בנאמנות צבא גרמניה – 'הוורמאכט', שהבין כי היטלר בחר בו ולא ב-S.A. כצבא הלאומי. חיסולו של רהם ביטא אזהרה לכל מתנגדיו של היטלר.

בקטע המקור שבחרתי בעמוד 107, מתוך הספר 'נאציזם, מלחמה ושואה' הוצאת היי סקול – ניתן להבין כיצד היטלר בנאומו ברייכסטאג לאחר "ליל הסכינים הארוכות", מגבה את השימוש בכוח ובטרור בטענה של הגנה על המדינה, אך בפועל מדובר פגיעה במתנגדיו בדרכים שאינן דמוקרטיות (היטלר כשופט וכמוציא אל הפועל פסק דין) – כלומר, פגיעה בזכות לחיים וביטחון. בקטע מספר 6: "בשעה זו הייתי אחראי לגורל העם הגרמני, ועל ידי כך נעשיתי השופט העליון של העם הגרמני [...] כל אחד צריך לדעת מעתה ועד עולם, כי אם ירים ידו להכות את המדינה צפוי לו מוות וודאי [...]"

סעיף ב'

בספטמבר 1935, במהלך הכינוס השנתי של המפלגה הנאצית חוקקו חוקי הגזע, חוקי נירנברג, בהובלת אנשי משרד הפנים הגרמני, שפגעו במעמדם המשפטי והחברתי של היהודים בגרמניה. בקטעים שלפנינו באים לידי ביטוי מניעים שונים לחקיקת חוקי נירנברג.

בקטע המקור הראשון, מתוך דבריו של א"א ברנט, עורך "סוכנות החדשות הגרמנית", בא לידי ביטוי חיזוק הכוח השלטוני של המפלגה הנאצית וביטוי לתהליך הנאציפיקציה. מדבריו של ברנט עולה כי חוקים אלה ימנעו מהתערבות היהודים בעניינים הלאומיים של גרמניה כדי לצמצם את השפעת היהודים על החברה הגרמנית כפי שבא לידי ביטוי בקטע "אולם מובן מאליו הוא שמעתה

ועד עולם על היהודים להמנע מכל התערבות בשאלות המדיניות של העם הגרמני, ומכל התערבות בעניינים הלאומיים של האומה הגרמנית".

בקטע המקור השני מתוך סיכום דבריו של ד"ר פרייזלר, מנכ"ל משרד המשפטים של גרמניה, שנאמרו בהרצאה באוקטובר 1935, בא לידי ביטוי המניע האידיאולוגי שמשרת את תורת הגזע. בקטע מזהיר ד"ר פרייזלר מפני ההשפעה השלילית של היהודים על הגזע הארי "ההגנה על הגזע ועל הקרקע... התגוננות מפני השפעה יהודית". עוד מוסיף ד"ר פרייזלר את החשיבות לשמירה על טוהר הדם הגרמני שעוגן בחוקים אלה ואף מציע ענישה חמורה לעוברים עליהם "ההצעה להעניש בכל חומרת הדין על מעשי בגידה גזעית...." כדרך למנוע מהחברה להגן על היהודים.

אמנם שני קטעי המקור מציגים את הרצון של המדינה הנאצית להפריד בין האוכלוסייה הגרמנית לבין היהודית, אולם הסיבה להבדל נעוצה בבמת הפרסום, כלומר למי מיועד הפרסום. קטע המקור הראשון מתוך עיתון מוצג בתקשורת בגרמניה ובעולם ולכן מבקש להציג את הלגיטימיות של חוקים אלה ולהראות שאינם פוגעים ביהודים ואפילו מאפשרים ליהודים עצמאות. לעומתו, קטע המקור השני מוצג על ידי מנכ"ל משרד המשפטים הגרמני אשר משמע כחלק מהשלטון הנאצי ומוצג לאנשי האקדמיה הגרמניים שהראו כבר נאמנות למדינה הנאצית ולכן מוצגים ללא צנזורה עם הכוונות האמיתיות כלפי היהודים.

- 'החוק להגנת הדם הגרמני וכבודו' – במסגרת החוק חל איסור על נישואין וקיום יחסי מין בין ארים ויהודים, איסור העסקת עוזרות בית גרמניות מתחת לגיל 45 על ידי יהודים. בנוסף, נאסר על יהודים להניף את דגל הרייך. חוק זה מדגים כיצד צריך לבודד את היהודים מתוך הצורך להישמר מפניהם עד כדי חשש כי היהודים ינסו לזהם את הגזע הארי על ידי קיום יחסי מין עם גרמניות שעובדות תחתיהם.

שאלה 2

סעיף א'

ב-1 בספטמבר 1939 פלש הצבא הגרמני לפולין וכבש אותה. בשטחי פולין שכבשו הנאצים חיו כשני מיליון יהודים. מיד עם כיבוש פולין החלו הגרמנים במדיניות אנטי-יהודית בהשפעת האידיאולוגיה הנאצית, וערער לחלוטין את בסיס הקיום היהודי בשטחי הכיבוש הגרמני. שניים מן הצעדים שנקטו הנאצים כלפי היהודים בתחומים שונים:

פגיעה כלכלית – הנכסים היהודים ובתי העסק היהודים הוחרמו והועברו לידי הגרמנים והפולנים. היהודים פוטרו ממשרותיהם, רכושם נגנב וחשבונות הבנק שלהם הוחרמו.

התעללות ביהודים ופגיעה בדת – על מנת לשבור את רוח הקהילה היהודית, זקני היהודים הדתיים נגזזו בפומבי, חוללו ספרי קודש, נשרפו בתי כנסת, נאסר לקיים מצוות דת (שחיטה כשרה, תפילות, שמירת שבת).

קטע מקור מספר הלימוד, נאציזם, מלחמה ושואה, מאת יגאל משעול בהוצאת היי סקול, שמופיע בעמוד 184, מוצג כתמונה שבה אנו רואים חיילי אס אס מגלחים את זקנו של יהודי לאחר פלישת גרמניה לפולין, ספטמבר 1939.

סעיף ב'

בתקופת הפתרון הסופי התעורר ויכוח בנוגע לעבודה בגטו - האם לקיים גטו יצרני או שלא. חלק מהיודנראט, בינהם יעקב גנס, יו"ר היודנראט בגטו וילנה, בחר ל"שתף פעולה" עם השלטונות הנאצים ואף לשכנע אותם על מנת להקים מפעלים ועבודה יצרנית בגטו (בעיקר בכל מה שקשור לתעשייה צבאית) כדי לגרום לכך שהיהודים יחשבו כעובדים הכרחיים ויוכלו לקבל תנאי מחייה טובים יותר, דבר שיגרום להשרדותם של יהודים רבים, כפי שטוען גנס, יו"ר גטו וילנה בקטע המקור "הרינו דווקא מועילים ואין למצוא לנו תחליף". גנס אפילו קורא לעודד את עליית כמות היהודים העובדים בגטאות ומדגיש גם את החשיבות לכך גם בהמשך "אי לזאת מצווים אנו, גם בעתיד, שלא לסור ממצע העבודה". כך ניתן להציג את היהודים כיעילים בניגוד למה שהפיצה התעמולה הנאצית שהיהודים מהווים סכנה לכלכלה. בנוסף, העבודה היצרנית בגטו עשויה לסייע להשרדותם של היהודים בגטאות "עתה מגיע מספר העובדים בגטו ל 14000 איש, ועלינו לנקוט אמצעים כדי להגיע ל 16000 מועסקים בגטו..."

מנגד, יש שיטענו כי אל ליהודים לשתף פעולה עם הנאצים על ידי קיום גטו יצרני, שכן קיומו של גטו יצרני למעשה מחזק את המאמץ המלחמתי והכלכלה של גרמניה הנאצית – מה שבסופו של דבר ימשיך את יישום 'הפתרון הסופי'. כלומר יהיה זה שיתוף פעולה עם הנאצים בזמן שהיהודים נרצחים, המצפון לא נקי.

שאלה 3

סעיף א'

ב-22 ביוני 1941 פלשה גרמניה במפתיע לברית המועצות. היטלר תכנן מלחמה מהירה וקלה בסגנון הבלוי-קריג כדי לסיים את המלחמה לפני החורף הרוסי הקשה. תוכניתו של היטלר שהשתבשה באה לידי ביטוי בקריקטורה דרך המסמכים המתפזרים עם הרוח המאפיינת את בוא החורף. ניתן לראות כי המסמכים נושאים עמם את הכותרת "PLAN", התוכנית שלא מתממשת בשל תנאי מזג האוויר הקשים. בתחילת הפלישה, הצבא האדום נסוג מזרחה תוך שהוא משאיר 'אדמה חרוכה' - השמדת כל המשאבים בשטחים אלה כדי שהגרמנים לא יוכלו לנצלם. למרות הנסיגה המהירה, הצבא האדום המשיך לשלוט בערים הגדולות, והקרבת המשיך ללא הכרעה. הצבא הגרמני מצא את עצמו בעומק שטח ברית המועצות, רחוק מבסיסי האספקה שלו עם מעט ציוד, בעיצומו של החורף הרוסי הקשה. הפלישה של גרמניה לברית המועצות אילצה אותה לפצל את כוחותיה, דבר שהקשה עליה להתמודד מול בעלות הברית בהמשך המלחמה. בהמשך, הצבא האדום אשר הצליח להתעשת ולגבור על הגרמנים, כפי שניתן לראות בקריקטורה על ידי הצד ממנו יוצאת הרוח החזקה, ברית המועצות, אל הצד הגרמני שבא לידי ביטוי בכניעת גרמניה, תמונתו של היטלר המתנדנדת עד כדי נתלשת מן הקיר.

כמובן, שיתוף הפעולה של גרמניה עם בת בריתה איטליה על ידי שליחת חיילים גרמנים להלחם לצד האיטלקים נגד בריטניה במדינות צפון אפריקה, לא הועילה, שכן גם שם נחלו הפסד במערכה. דבר זה בא לידי ביטוי על ידי המילים "רוח פרצים (עם הפלישה לצפון אפריקה)".

הקרב על סטלינגרד מבטא את מצבה של גרמניה בחלק זה של הלחימה. העיר סטלינגרד שבברית המועצות (היום נקראת וולגוגראד), ישבה על נהר הוולגה ועמדה בדרך של הגרמנים לשדות הנפט שבקווקז (דרום רוסיה). ביולי 1942 הגרמנים ניסו לכבוש את העיר בכוחות גדולים, אך הצבא האדום הצליח להדוף אותם מספר פעמים ולהחזיק בעיר. הקרב על סטלינגרד ארך כחצי שנה, ושני הצדדים הלוחמים ספגו אבדות רבות. כאשר הגיע החורף הרוסי, הגרמנים מצאו עצמם ללא ציוד מתאים ורחוקים מבסיסי האספקה שלהם. כוחות הצבא האדום הצליחו לכבוש מחדש את העיר בית אחר בית, כיתרו את הכוחות הגרמנים וניתקו את קווי האספקה שלהם. לכוחות הגרמנים לא נותרה ברירה אלא להיכנע.

הצלחתו של הצבא האדום בקרב זה הובילה לחיזוק האמונה של בעלות הברית שביכולתן לנצח את צבא גרמניה. בנוסף, התקדמות גרמניה בחזית המזרחית נעצרה, והצבא האדום החל להדוף את צבא גרמניה מערבה, ולשחרר את המקומות שנכבשו.

גם קרב אל עלמיין מבטא את מצבה של גרמניה בשלב זה של הלחימה. בשנת 1941 היטלר שלח את כוחותיו לסייע לצבא איטליה לכבוש את צפון אפריקה. בקיץ 1942 הצליחו הגרמנים להדוף את הצבא הבריטי מלוב למצרים, עד לאל עלמיין, כ-60 ק"מ מקהיר. הבריטים ידעו כי אם יפסידו את אל עלמיין – גרמניה תכבוש את כל מצרים ואף תתקדם למזרח התיכון ללא הפרעה.

במהלך הקיץ התרחשו מספר קרבות על השליטה באל עלמיין. באוקטובר 1942 פתחו כוחות בריטים במתקפה על כוחות הציר, ועד לחודש נובמבר הצליחו הבריטים להדוף את כוחות הציר כ-1300 ק"מ מערבה. משמעות הניצחון של הבריטים בקרב זה היא שזו הפעם הראשונה שגרמניה הפסידה בקרב יבשתי. ניצחון זה חיזק את הביטחון של בעלות הברית ביכולתן להביס את גרמניה. לאחר קרב אל עלמיין, הצטרפו כוחות אמריקאים לבריטים והחלו לשחרר את מדינות צפון אפריקה משליטת הגרמנים.

סעיף ב'

הקשיים איתם התמודדו תושבים לא יהודים בארצות הכיבוש הנאצי שפעלו כדי לעזור ליהודים בזמן הפתרון הסופי היו הפחד מהנאצים, שכן הנאצים קבעו שמי שמסייע ליהודי, דינו מוות. לכן אנשים שמרו על עצמם ונמנעו מלסייע ליהודים. בנוסף, כלל האוכלוסייה נאלצה להתמודד עם חוסר בצרכי קיום בסיסיים, בטח אם יצטרכו לחלוק עם האנשים אותם מצילים.

בעמוד 299, בספר "נאציזם מלחמה ושואה" מאת יגאל משעול בהוצאת היי סקול ניתן לראות את "משתפי הפעולה" בתמונה שמציגה את הנאצים אשר צופים באנשי האוכלוסייה המקומית הטובחים ביהודים בקובנה, ליטא, באוגוסט 1941. משתפי הפעולה פעלו בעצמם מתוך אנטישמיות והסגירו יהודים לידי הנאצים ואף טבחו בהם בעצמם כפי שהוצג בקטע המקור.

שאלה 4

סעיף א'

אירוע פוליטי: המהפכה הצרפתית (1789) - כ-13 שנים לאחר המאבק הלאומי המוצלח של האמריקאים, פרץ בצרפת מאבק דומה. עד שנת 1789, קיים בצרפת מוסד ושמך "אסיפת המעמדות" המייצג באופן שווה כל מעמד, למרות ש-97% מהעם הם בני המעמד השלישי (איכרים/בורגנים/פועלים) והיתר ממעמד הכנסייה והאצולה. המעמד השלישי סובל, משלם את מרבית המיסים, רעב ללחם, וכשהגיעו מים עד נפש, העם מורד בשלטון המלוכה של לואי ה-16 (ואשתו הנהנתנית מארי אנטואנט) תחת הסיסמה: "שוויון, חירות ואחוה". המהפכה שלהבה את המוני העם הצרפתי שיצא להילחם ב"סדר הישן", לבטל את המעמדות ולהשיג שוויון זכויות. במהלכה מצליח העם לפזר את "אספת המעמדות" ומקים במקומה את "האספה הלאומית" המייצגת את כל העם ללא מעמד. בסופו של דבר, האספה הלאומית ניסחה את הצהרת זכויות האדם והאזרח, הקובעת שבני האדם נולדים ונשארים חופשיים ושווי זכויות ומכריזה שהריבונות שייכת לעם ולא לשום פרט או גוף אחר. במאבק זה הופל שלטונו של בית המלוכה והוקמה הרפובליקה הדמוקרטית הצרפתית שהיא הראשונה באירופה המודרנית.

השפעתה של המהפכה הצרפתית על צמיחת התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19: הידיעות על העם הצרפתי שמרד במלוכה כדי להשיג זכויות והצליחו, מתפשטות ברחבי אירופה במאה ה-19 ואלו הפיצו גם את רעיונות ההשכלה. העמים השונים שואבים מכך השראה "אם הם יכולים גם אנחנו יכולים". לכן החלו עמים נוספים במדינות אירופה להקים תנועות לאומיות, לפתח תודעה לאומית, מנהיגות מודרנית ולצאת למאבקים לאומיים על מנת לסלק את שלטון המלוכה / הזר ולהקים במולדת מדינה עצמאית ודמוקרטית.

שינוי חברתי-כלכלי: תהליכי התיעוש והעיור – במסגרת המהפכה התעשייתית שחלה באירופה, התפתחו מכוונות שהחליפו את הידיים העובדות בכפרים. בערים הוקמו מפעלים שסיפקו מקומות עבודה רבים. אנשי הכפר איבדו את עבודתם הביתית, וכתוצאה מכך התרחש תהליך עיור (מעבר מהכפר לעיר) של האוכלוסייה, שחיפשה אחר עבודה. בעקבות תהליך העיור, במקביל לגידול מואץ של אוכלוסיית אירופה, אנשים רבים מצאו עצמם בעיר גדולה בה אינם מכירים אחד את השני, ללא כל תחושת שייכות חברתית וביטחון כלכלי. על הפועל הפשוט הוטל להתמודד לבדו עם קשיי הקיום בעיר. כיוון שרבים דרשו עבודה, השכר שלהם היה נמוך, העבודה נמשכה שעות רבות וכל בני המשפחה יצאו לעבוד. התא המשפחתי התפורר, ולא התקיימו יחסים בין העובד למעביד. מה שהגביר עוד יותר את תחושת הניכור (הבדידות) והרצון לחפש שייכות זה לזה.

השפעתם של תהליכי התיעוש והעיור והשינוי החברתי-כלכלי על צמיחת התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19: התנועות הלאומיות העניקו לאנשי העיר תחושות של הזדהות עם ערכי הלאום, השתייכות ללאום, סולידריות וביטחון. נוצרו שפה ותרבות לאומיות חדשות, שסייעו לאנשי העיר החדשים להתגבר על הפערים החברתיים-כלכליים, הלשוניים והתרבותיים ביניהם ולהתחבר לזהות הלאומית החדשה.

סעיף ב'

גורם אחר לצמיחת התנועות הלאומיות בתקופה הזו הייתה **תנועת ההשכלה** - בתקופה זו החלה להתפתח בסוף המאה ה-18. במהלך תקופה זו פעלו באירופה הוגי דעות, אנשי מדע, סופרים ואמנים שניסחו **רעיונות חדשים בנוגע לאדם ולחברה**: **ערכים דמוקרטיים, ריבונות האדם, ריבונות העם וחשיבותם של זכויות טבעיות**. היא הדגישה את חשיבות השכל (התבונה) כתחליף לאמונה ולדת. התנועות הלאומיות אימצו את הרעיונות של אנשי ההשכלה ורצו לערער או לבטל את השלטון/הסדר הישן (מלוכה, אצולה וכנסייה), לחזק את כוחות השינוי, להכשיר את הקרקע לצמיחת מנהיגות חדשה ומודרנית, כדי שיוכלו להגיע למטרה – **הקמת מדינה עצמאית, ליברלית ודמוקרטית** המאפיינת את הלאום (אתנית-תרבותית או פוליטית), שתאפשר להגשים שוויון ואת הזכויות הטבעיות של בני האדם.

בספר הלימוד 'הלאומיות המודרנית וראשית הציונות', מחבר: יגאל משעול, הוצאת היי סקול בעמוד 31 בקטע מספר 3 טוען ההיסטוריון דיוויד תומסון כי "...ביחד עם האידיאלים המהפכניים של חירות, שוויון ואחוה, היא [תפיסת ריבונות העם] הכריזה [המהפכה הצרפתית] על זכות כל האזרחים, מבלי להתחשב בעושר או במעמד, להשמיע את קולם במידה ושווה בהכרעות פוליטיות [חיזקו] את רעיונות הלאומיות. [...] הרציונליזם וההשכלה של צרפת היו קוסמופוליטיים, אוניברסליים, אנטי-לאומיים במהותם." – כלומר, רעיונות תנועת ההשכלה נפוצו בעקבות המהפכה הצרפתית ויצרו השפעה על העמים באירופה להקים תנועה לאומית ולצאת למאבק לאומי נגד המלוכה / שלטון זר כדי להקים בשטח המולדת מדינה ריבונית.

שאלה 5

סעיף א'

המאפיינים המלכדים את אותו בני הלאום:

- שפה – לכל לאום צריכה להיות שפה אחת משותפת. **השפה המשותפת מגבשת ומאחדת את בני הלאום, ומייחדת אותם מבני לאומים אחרים**. כל בני הלאום מדברים באותה השפה והיא מעניקה לכל עם זהות לאומית נפרדת שלו וגאוה לאומית. בנוסף **השפה המשותפת משמשת ככלי להעברת הרעיונות הלאומיים בין בני הלאום**.
- היסטוריה משותפת (עבר משותף) - ההיסטוריה בנויה מזיכרון היסטורי משותף של העם, מהנרטיב (השקפת העולם) הייחודי לאותו עם, הסיפורים והאגדות על העבר של העם, על גיבוריו העממיים, סמליו והערכים שהוא מייצג את תכונותיו הטובות של הלאום. הזיכרון ההיסטורי מלכד את העם סביב מיתוסים משותפים, אירועים, ימי זיכרון (למלחמה או אירועים חשובים), מוזיאונים, אתרי הנצחה, מועדים לאומיים ומטרות משותפות.
- השאיפה לעצמאות במולדת (זיקה למולדת/טריטוריה) – המולדת היא השטח בו נולד הלאום ובו נוצרה ההיסטוריה של הלאום. בני הלאום רוצים לחזור למולדת ולחיות בה, לטפח אותה, לפתח אותה, ולקיים בה מדינה ריבונית לאומית. **שאיפה זו מלכדת את בני הלאום והמולדת מהווה מוקד הזדהות משותף**.

שניים מן המאפיינים שהצגתם באים לידי ביטוי שבאים לידי ביטוי גם בהמנון היווני וגם בהמנון הציוני שבנספח, הם:

שפה – "המנון לחרות" היווני נכתב על ידי דיוניסוס סולומוס בשפה היוונית, גם "התקווה"

נכתבה על ידי נפתלי הרץ אימבר בשפה העברית.

ההיסטוריה המשותפת – באה לידי ביטוי בהמנון היווני במשפט "עולה מעצמותיהם הקדושות של היוונים, ואמיצה כבראשונה, האם, הו האח, חירות!" – בשיר יש קישור לאימפריה היוונים בעת העתיקה והרצון של העם היווני לזכור ולשחזר זאת במדינה היוונית. בהמנון "התקווה" כתוב "עין לציון צופיה"..."התקווה בת שנות אלפיים" – כלומר, יש אזכור לתקופת המקרא בה היהודים חיו בארץ ישראל ובממלכה עצמאית עד לחורבן בית שני (על ידי הרומאים) והיצאה לגלות. גם אז היהודים בקהילות ברחבי העולם שאפו לחזור למולדת, ולהקים בה מדינה יהודית וריבונית.

מאפיין לאומי מלכד אחד שבא לידי ביטוי בשני הדגלים הוא סממן הדת. בדגל מדינת ישראל (והתנועה הציונית) ניתן לראות מגן דויד שהוא סמל היסטורי יהודי ושני פסי תכלת על רקע לבן, אזכור לטלית – כלומר מדובר על כך שהדת ולאום היהודי יוצר אחידות בעם היהודי. בדגל יוון נראה צלב – כלומר, הדגש הוא על העם היווני שהוא נוצרי ברובו. הפסים הכחולים מסמנים את הים והשמיים והצבע הלבן מסמל את הטוהר של לוחמי החירות היוונים.

סעיף ב'

שני האמצעים שנקבעו בתכנית באזל (1897) להשגת מטרת הציונות, ופעילות הציונים לקידום, הם:

ניהול פעילות דיפלומטית שתביא להסכמת ממשלות העולם למימוש הקמת מדינה יהודית או אוטונומיה (השגת צ'רטר) – הרצל פנה וניפגש עם הקייזר (הקיסר הגרמני) הגרמני, וילהלם השני, מפני גרמניה הייתה בעלת הברית הקרובה ביותר של הסולטן העות'מאני. הרצל קיווה כי הקייזר הגרמני, יוכל לשכנע את הסולטן להעניק את הצ'רטר ליהודים. בנוסף, הרצל העריץ את התרבות הגרמנית והאמין כי גרמניה צריכה להיות המעצמה שתסייע לציונות לממש את מטרותיה. הרצל הציע לקיסר הגרמני תמורת עזרתו בהשגת הצ'רטר את צמצום האנטישמיות בגרמניה, הפצת התרבות הגרמנית ותמיכה כלכלית בארץ ישראל ובמזרח התיכון וסיוע כלכלי-תרבותי גם לאימפריה העות'מנית. הרצל נפגש שלוש פעמים (הראשונה בטורקיה והבאים בא"י) עם הקיסר. למרות נכונותו לקדם את הנושא, המגעים בסופו של דבר כשלו. זאת בעקבות התנגדותם של גורמים אנטישמיים והיהודים המשתלבים בתוך גרמניה, ובעיקר בגלל רצונו של הקיסר למנוע פגיעה ביחסים בין קיסרות גרמניה והאימפריה העות'מאנית. הרצל התאכזב אך המשיך בפעילותו הדיפלומטית ישירות מול האימפריה העות'מנית. בספר הלימוד 'הלאומיות המודרנית וראשית הציונות', יגאל משעול, הוצאת היי סקול בעמוד 82 ישנה תמונה של הרצל פוגש את הקיסר הגרמני, וילהלם השני, במקווה ישראל בשנת 1898.

• **אמצעי נוסף הוא הקמת סניפים של התנועה הציונית ברחבי העולם בהתאם לחוקים של כל מדינה – כלומר, איחודם וארגונם של הקהילות היהודיות בעולם על ידי מפעלים, פעילויות מוסדיות וכלכליות מקומיות. לצורך כך נוסדו ההסתדרות הציונית והקונגרס הציוני. ההסתדרות הציונית העולמית – הוקמה בקונגרס הציוני הראשון (1897). זו המסגרת הכלל עולמית שכללה את כל המוסדות הציוניים בארצות השונות והגוף המבצע של התנועה הציונית שפעל לביסוס התיישבות בא"י. הרצל נבחר לנשיא ההסתדרות (התנועה הציונית) עד מותו ב-1904. הקונגרס הציוני - נציגיו נבחרו על ידי כל מי שרכש "שקל ציוני". הקונגרס הראשון**

התקיים בבאזל בשנת 1897 ולאחר מכן התכנס בכל שנה. משנת 1901 התקיים בכל שנתיים. זהו המוסד העליון לענייני מטרות התנועה, חקיקה ותקציב. **הקונגרס קובע את מדיניות ההסתדרות הציונית, מחליט על הקמת מוסדות ובוחר את מנהלי המוסדות.** הוא מתפקד כ"רשות המחוקקת" (הפרלמנט / בית הנבחרים / "הכנסת").

בספר הלימוד 'הלאומיות המודרנית וראשית הציונות', יגאל משעול, הוצאת היי סקול בעמוד 78 בקטע מספר 1 אומר הרצל על הקונגרסים הציוניים "...הדבר העיקרי במפעל שלנו היה הקונגרס הזה, גוף מייצג עבור הפזורים בכל העולם, במה יהודית, שכבודה גדל משנה לשנה... בכל ארצות אירופה, באמריקה הצפונית והדרומית, בצפון אפריקה ובדרומה, ועד לסיביר, הודו ואוסטרליה, קיימות כיום אגודות ציונות..." – כלומר, הקונגרס הציוני יצר רגש ואחדות לאומית יהודית בכל היהודים בתפוצות, מה שקידם את מטרת הציונות לאחדות העם היהודי על שלל תרבויות ומוצאים, רצון לקדם בית לאומי לארץ ישראל.

שאלה 6

סעיף א'

שניים מן המאפיינים ו/או דפוסי הפעילות של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19, הם:

- **פעילות פוליטית להקמת מדינת לאום** – רוב התנועות הלאומיות התמודדו עם מצב מדיני בעייתי, בו הלאום נשלט על ידי אימפריה גדולה, שלטון זר או שהלאום היה מפוצל במדינות קטנות. התנועות הלאומיות פעלו בדרכים שונות לגיוס ההמונים **למאבק עממי נגד השלטונות הזרים**. ההמונים יצאו לרחובות וניסו לבצע מהפכות, אך לרוב אלה כשלו. לאחר כישלון המהפכות העממיות, פנו התנועות הלאומיות **לעזרה צבאית ומדינית של גורמים פנימיים או של מדינות אחרות** נגד השלטונות הזרים. הפעילות הפוליטית של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19 באה לידי ביטוי בקטע המקור: "בזמן שבתי בבית הסוהר [...] הגיתי את רעיון ההתאגדות של איטליה הצעירה. הרהרתי עמוקות על העקרונות שעליהם יש לבסס את ארגון המפלגה, על האנשים שאבחר לי לשם עזרה לייסודה ועל האפשרות לקשר את פעולותיה עם אלה של הגורמים המהפכניים הקיימים באירופה." – כלומר, מציני מבין שהצלחת המאבק הלאומי האיטלקי לסילוק השלטון הזר צריך התבסס גם על עזרה צבאית של מדינות אירופה או תנועות מהפכניות אחרות.
- **טיפוח תודעה לאומית** – התנועות הלאומיות הונהגו על ידי קומץ אנשי מעמד הבורגנות, ורוב העם לא היה שותף להן. על מנת לאחד את ההמונים תחת התנועות הלאומיות, **פעלו מנהיגיהן לגיבוש זהות לאומית אחת על בסיס התרבות הקיימת**. אנשי התנועות הלאומיות אימצו את סמלי התרבות שהיו מוכרים להמונים, והפכו אותם לסמלים לאומיים. **את התרבות הלאומית החדשה הפיצו התנועות הלאומיות** באמצעות חינוך לאומי, מחקרים היסטוריים להוכחת העבר המשותף של הלאום, מאפייני תרבות לאומיים ועוד. מאפיין זה בא לידי ביטוי בקטע המקור בציטוט הבא: "היינו מועטים, צעירים, בעלי אמצעים מוגבלים וללא השפעה, אבל האמנתי היא שנדע לפנות לאינסטינקטים [חושים טבעיים] האמיתיים ולנטיות של הלב האיטלקי, שנגזר עליהם אלם [שתיקה], כל המפעלים הלאומיים ניתנו להם מהלכים על ידי אנשים מהעם שכל כוחם הוא בתעצומת אמונתם ורצונם...ראיתי בעיני רוחי את איטליה הקמה לתחייה כשליחה של דת הקדמה והאחוה..." – כלומר, דרך הקדמה והרוחה יוצר מנציני כמנהיג של המאבק הלאומי האיטלקי את התודעה הלאומית לעם האיטלקי.

הכנסייה הנוצרית עיכבה את פעילותה של מאבקה של התנועה הלאומית הגרמנית מפני האוכלוסייה ברחבי נסיכויות גרמניה שלה הייתה מבוססת רקע תרבותי ודתי שונה (בצפון – רוב פרוטסטנטי, בדרום – רוב קתולי). כמו כן, השליטים המקומיים בנסיכויות לא רצו באיחודה של גרמניה כי לא רצו לוותר על שלטונם ועל האינטרסים שלהם, ולכן שיתפו פעולה עם הכנסייה הנוצרים כדי לדכא מאבק זה.

סעיף ב'

ההשפעה של הדת היהודית כגורם מעכב על הפעילות של התנועה הציונית בראשית דרכה. **מדובר על מתנגדים בקרב העם היהודי** (התנגדות פנימית): היהודים הדתיים **סירבו** לרעיון של מדינה עד בוא הגאולה וראו בה סכנה לאורח החיים היהודי-מסורתי. היהודים המשתלבים **סירבו** לסייע כי לא רצו לאבד את מעמדם החברתי-כלכלי במדינות בהן חיו.

בספר הלימוד 'הלאומיות המודרנית וראשית הציונות', יגאל משעול, הוצאת היי סקול בעמוד 145 ניתן לראות תמונה של שומר עברי בגליל בשנת 1905. הוא רוכב על סוס, מחזיק בנשק ולבוש כבדואי/ערבי. תמונה זו מייצגת את הגורם הביטחוני והשפעתו על התפתחות היישוב היהודי בארץ ישראל בשנים 1881-1914. מדובר על הקמת ארגון "השומר".

המצב הביטחוני בתקופת העליות הראשונה והשנייה היה לא טוב – השלטון העות'מאני לא השקיע מאמצים רבים כדי לשמור על התושבים שחיו בארץ. המתיישרים, בעיקר בעלי הבתים במושבות סבלו ממקרים רבים של גניבות מהשדות שנעשו בעיקר על ידי ערביי הסביבה. כדי להתמודד עם בעיית הביטחון שכרו האיכרים במושבות (בני העלייה הראשונה) שומרים ערבים, בייחוד בדואים, שהתמחו בשמירה על שדות. אך כשהתברר כי השומרים הערבים משתפים פעולה עם הגנבים, הבינו המושבות יש להפקיד את השמירה בידי ידיים יהודיות. בשנת 1909 הוחלט על הקמת **ארגון שמירה חדש, חוקי וגלוי** בשם '**השומר**' (**קדם לו ארגון בר גיורא**) אשר ידאג לביטחון המושבות והעבודה בהן. בראש הארגון עמד ועד בן שלושה חברים. לוועד זה היו סמכויות חוקיות כבאי כוחו של הארגון לחתום על חוזי שמירה ועבודה מול המושבות שביקשו את עזרתם. מאפייני הארגון היו יהודים בעלי כושר גופני ואומץ לב והם אמצו את מנהגי התרבות הערבית (לבוש, סוסים, נשיאת נשק, דיברו ערבית ועברית). **ארגון השומר הצליח לשנות את הדימוי של "היהודי הגלותי" בקרב אנשי היישוב היהודי** (וגם בגולה) וליישם את "**כיבוש השמירה**". בגולה היהודים נרדפו ולא הגנו על עצמם ואילו בארץ ישראל נוצר "**היהודי החדש**" – עובדי אדמה, נושא נשק, לוחם המסוגל להגן על חייו ועל אדמתו. גם בקרב הערבים בסביבה, **היהודים כבר לא נחשבו 'בני מוות'**, אלא כוח מגן יהודי ועצמאי, לוחמים אמיצים, שמוכנים להגן על עצמם ועל רכושם ואף נכונים להקרבה עצמית.

פרק שלישי – המאבק על הקמת מדינת ישראל**שאלה 7****סעיף א'**

בקטע המצורף, קטע השיחות עם חברי קיבוץ בארי ניתן להבחין בכמה מאפיינים של מלחמת העצמאות:

היעדר ההבחנה בין חזית ועורף – מלחמת העצמאות כפתה את השתתפותם של אזרחים רבים בלחימה. אחד מן הגורמים הבולטים לכך הוא הימצאותם של ריכוזי אוכלוסייה יהודית וריכוזי אוכלוסייה ערבית בשכונות ובסמיכות אחת לשנייה אם ביישובים קרובים ואם בשכונות קרובות בערבים המעורבות (כמו חיפה, יפו וירושלים). המלחמה שיבשה את סדר החיים של האוכלוסייה האזרחית ולמעשה חלק עיקרי בלחימה והניצחון היה תלוי בחוסן וביכולת העמידה של האוכלוסייה האזרחית. בקטע בכללותו מתוארת ההגנה על קיבוץ בארי ושאר קיבוצי העוטף על יד חברי הקיבוץ עצמם ביחד עם החיילים המגנים על האזור, חברי הקיבוץ, אזרחים, הם חלק מן הלחימה והקיבוץ הוא חלק מאזור לחימה וההפגזות מוצאות את חברי הקיבוץ בחדר האוכל. בסוף הקטע אף מופיע ביטוי המביע את המאפיין הזה במפורש: 'אמרו אז "כל העם חזית" – וזו לא הייתה סיסמא. באותה תקופה זה היה נכון'.

מטרות העל – מטרות העל של הצד היהודי במלחמה הייתה הקמת המדינה ושמירה על קיומה בכל מחיר בעוד שמטרת הצד הערבי במלחמה היה מניעת הקמתה של המדינה היהודית והשמדתה לאחר שהוקמה. בקטע ניתן לראות שהמצרים, שפלו מדרום, ניסו להכריע את הישובים באזור ומשנשלו החלה להתקדם לתל-אביב במטרה להשמיד את מרכז המדינה היהודית. חברי הקיבות מזכירים שהיו מודעים היטב למטרת העל היהודית והיא זו שהניעה אותם: "ערב הקמת המדינה הרגישו שהולך להתגשם חלום של אלפי שנים. הכל היה קטן ליד זה...". המודעות למטרות המנוגדות עולה גם מדבריו של השבוי המצרי: "לכם אין לאן ללכת, לנו יש...שלחו אותנו לכבוש את הקיבוץ".

- מאפיין נוסף הוא מקומה של המלחמה בהתפתחות הסכסוך היהודי-פלסטיני – כתוצאה מן המלחמה נטשו פלסטינים רבים את בתיהם והפכו לפליטים. היווצרות בעיית הפליטים החמירה את הסכסוך והפכה לבעיה הכרוכה גם ביחסי ישראל ומדינות ערב.

סעיף ב'

שבועיים לאחר הקמת המדינה הוקם צה"ל על בסיס ארגון ההגנה תוך שילובם של ארגוני המחתרת. צה"ל הוקם מתוך תפיסה ממלכתית כדי לאחד את כל הגורמים והאינטרסים המקומיים לכדי כוח לוחם אחד מהשרת את המטרות המדיניות והאינטרסים של המדינה. לשם כך פורקו הארגונים שהתקיימו טרם הכרזת העצמאות, ועל בסיס ארגון ההגנה הוקם הצבא ואליו צורפו הלח"י והאצ"ל ויחד עימם גם הפלמ"ח. כך ניתן פיקוד אחיד הכפוף למרכז מדיני אחד. נוסף לכך, ארגון גדול וסדיר שכזה יכול היה לנצל את מירב היתרון מן המשאבים שהיו מצויים במדינה – כוח לוחם, נשק וציוד, ידע צבאי ויכולות ארגון.

כבר מתחילת המלחמה לא התקיימה אחדות דעים בקרב הדרוזים בשאלה באיזה צד לתמוך. חלק מן הדרוזים נטו לשיתוף פעולה עם הערבים, חלק נטו לצד היהודי ורבים השתדלו להישאר ניטרליים. כל צד במלחמה השתדל לצרף אליו את הדרוזים. לרוב הנטייה המקומית הייתה קשורה במידת קרבת היישובים הדרוזים לישובים ערבים או יהודים ולקשרים עם היהודים או הדרוזים. הנקודה המכריעה בהצטרפותם של הדרוזים היה הקרב ברמת יוחנן בו גדוד דרוזי של "צבא ההצלה" נחל מפלה קשה ליד שפרעם. המפלה בססה את התפיסה כי ישראל עתידה לנצח והובילה את הדרוזים להכריע על הצטרפות לצד היהודי.

שאלה 8

סעיף א'

לדעתי המאבק הצבאי היה בעל חשיבות והשפעה גדולים יותר וזאת משום שלאחר מלחמת העולם השנייה סבלו הבריטים מאבדן כוח אדם רב. לא מעט חיילים בריטיים שהוצבו בישראל לאחר המלחמה היו לוחמים שלחמו במלחמת העולם ודעת הקהל הבריטית סלדה מקורבנות נוספים בייחוד למען מטרות כמו שליטה בארץ ישראל. לחימה עיקשת בבריטים באמצעות חטיפות כמו פרשת תליית שני הסרג'נטים הבריטיים (האצ"ל חטף אותם כדי למנוע תליית לוחמי אצ"ל ולח"י). הבריטים תלו את לוחמי האצ"ל והלח"י ובתגובה תלה האצ"ל את שני הסרג'נטים) ומעשי טרור אחרים כמו פיצוץ מלון המלך דוד בו שהתה המפקדה הבריטית (כמאה אנשים נהרגו) הובילו ללחץ מצד הקהל הבריטי ועיתוני בריטניה להשיב את החיילים והשוטרים הבריטים הביתה ולהפסיק לבזבז כוח אדם וכסף על מקום שכזה.

סעיף ב'

בשנות המאבק על קיומה של המדינה שימשה ההתיישבות ככלי מרכזי עבור התנועה הציונית. כמה מטרות היו נועדו להתיישבות:

- כלי למאבק לשינוי המדיניות הבריטית. הבריטים אסרו על קניית קרקעות והתיישבות יהודית במרבית חלקי הארץ כבר בשנת 1940.
- במקום בו ישבו יהודים יעברו גבולות הארץ. זאת הסיבה שבשנים הללו התיישבו באזורי ספר בנגב ובגליל -היאחזות בנקודות לאורך הגבולות העתידיים של המדינה שתקום .
- חיזוק יישובים קיימים –ע"י הקמת יישובים חדשים בסביבתם- חיזוק כלכלי ובטחוני. יצירת רצף התיישבותי והרחבת מעגל ההתיישבות, כדי שטחי ההתיישבות היהודית לא יהיו מנותקים אחד מהשני באם תהיי חלוקה מדינית או אם תפרוץ מלחמה.

דוגמה מוכרת לכך היא הקמת 11 הנקודות שבנגב - עם פרסום תכנית "מוריסון-גריידי" שעל פיה יישאר הנגב בידי הבריטים הוחלט להעמיד את ההתיישבות בנגב בראש סדר העדיפויות.

מטרה פוליטית - הכללת הנגב בתוך גבולות המדינה היהודית כשתקום.

מטרה אסטרטגית - בלימת האויב במקרה של מלחמה נגד האויב המצרי.

בלילה שבין ה-5 וה-6 באוקטובר 1947 הוקמו 11 יישובים בנגב במתכונת "חומה ומגדל" (בניהם – נירים אורים, נבטים חצרים ועוד). כל יישוב מנה כ-30 איש. הבריטים לא הגיבו להתיישבות הזו.

שאלה 9

סעיף א'

ביישוב היהודי התקיימה מחלוקת האם יש לקבל את התוכנית, למרות הפשרה שיש בה או לדחות אותה ולהמשיך במאבק להקמת משינה יהודית על כל שטחי ארץ ישראל. ההצבעה בעד תכנית החלוקה היוותה מצד אחד הישג עצם לתנועה הציונית ומצד שני חשש בנוגע לצמצום החלום הציוני לגבולות צרים מלהכיל את כל העם היהודי ודאגה האם הגבולות הללו יוכלו להוות הגנה למדינה היהודית שתקום.

עמדות בעד תוכנית החלוקה :

- מבחינת הנהגת התנועה הציונית והישוב היהודי הייתה זו הכרה בינלאומית בזכותו של העם היהודי למדינה יהודית בא"י (הצ'רטר).
- כמו כן שטח המדינה היהודית הוא גדול יותר (55%), תהיה גישה אל כל מקורות המים.
- תתאפשר עלייה חופשית של יהודים לא"י שיוכלו לבסס את המדינה.

עמדות נגד תוכנית החלוקה :

- הגבולות הבעייתיים מבחינה ביטחונית - יישובים יהודים שהיו בשטח המדינה הערבית, שליטה של הערבים על המקומות הגבוהים ודרכים ראשיות בא"י אם תפרוץ מלחמה, אוכלוסייה ערבית גדולה בשטח המדינה היהודית.
- מעמדה של ירושלים - ירושלים (העיר הקדושה מבחינה דתית והיסטורית) לא תהיה כלולה בשטח המדינה היהודית אלא תהיה בריבונות בינלאומית.

סעיף ב'

לאור המצב הצבאי של הישוב היהודי בארץ ישראל, ארה"ב הציעה לדחות את ההכרזה על הקמת מדינת ישראל ולהקים 'משטר נאמנות' בחסות האו"ם. הממשלה הזמנית ובראשה הייתה צריכה להכריע האם להכריז על הקמת המדינה ביום עזיבת הבריטים או לקבל את ההצעה של האו"ם וארה"ב להפסקת אש של שלושה חודשים, שבמהלכה אסור לצדדים (הערבים והיהודים) להתחמש.

עמדות בעד הכרזה על הקמת המדינה ביום סיום המנדט הבריטי:

חשש מוואקום שלטוני - בן גוריון טען שאסור להגיע למצב שבו הבריטים עוזבים את הארץ ואין בעל בית בארץ, ולכן עדיף ליצור מצב שבו אנו "בעלי הבית".

נוכל להתמודד עם הפלישה - בן גוריון טען שלמרות הפלישה הצפויה, נוכל להתמודד עימה באמצעות המוטיבציה הרבה של המגויסים להגן על המדינה. שערי הארץ ייפתחו, ונוכל לגייס את העולים. כמדינה נוכל להכריז על גיוס חובה ולהטיל מיסים לטובת רכישת נשק. כמו כן, עסקת הנשק מצ'כוסלובקיה תסייע בכלים רבים.

הצעת האו"ם וארה"ב מנוגדת לתוכנית החלוקה של האו"ם - בן גוריון אמר שהעולם אישר החלטה של מדינה ליהודים, ואסור לנו להיכנע רק בשל מלחמה שלא אנו התחלנו בה.

"עכשיו או לעולם לא!" (הזדמנות היסטורית להגשמת הרעיון הציוני) - היישוב היהודי ומוסדותיו עשו את כל ההכנות למדינה, אין דרך חזרה.

עמדות נגד הכרזה על הקמת מדינה ביום סיום המנדט הבריטי:

פלישת מדינות ערב - היה ברור שאם תוכרז הקמת מדינה, מדינות ערב יפלו. לא נוכל להתמודד מול התקפה משולבת של צבאות ערב השכנות בגלל יתרון המשמעותי בכוח אדם, בנשק ובציוד, והמדינה לא תחזיק מעמד. לכן עדיף לדחות את ההכרזה.

איום מפורש מצד מלך ירדן - המלך עבדאללה איים במפורש שאם נכריז על מדינה, צבא ירדן יפתח במלחמה, מלחמה מול צבא גדול ומיומן, לא נוכל לו ועדיף להימנע מהכרזה.

חשש מחרם על מכירת נשק - האו"ם איים שאם נכריז על מדינה, הוא יכריז על חרם מכירת נשק לישראל. בלי אפשרות לרכוש נשק נתקשה להתמודד עם המלחמה. לכן עדיף לדחות את ההכרזה.

פגיעה ביחסים הדיפלומטיים עם ארה"ב - ארה"ב איימה שאם נכריז על מדינה, היא לא תתמוך בנו, ולכן עדיף לנו להימנע מהכרזה כדי לא לאבד את המעצמה הגדולה ביותר כבת בריתנו

גורמים אידיאולוגיים לתהליך הזה-קולוניזציה:

רעיון הלאומיות - העמים שהיו תחת שלטון קולוניאלי הושפעו מרעיונות מערביים והחלו לפתח תודעה לאומית. תנאי המחיה במושבות היו קשים והעמים הנשלטים החלו לערער על המצב הקיים, שבו הם מנוצלים על ידי המעצמה האירופית. בנוסף, במלחמת העולם השנייה המעצמות האירופיות גייסו תושבים רבים מהקולוניות לצבאותיהן. המפגש עם אירופה ההרוסה במלחמה, יחד עם הסבל של החיילים האירופים במלחמה, גרם לחיילים מהמושבות להבין כי השליטים האירופאים אינם נעלים מהם. כאשר החיילים האלו חזרו למושבות, הם סירבו להמשיך עם השלטון הזר ולקחו חלק במאבק למען עצמאותם.

התנגדות אידיאולוגית לקולוניאליזם בשתי מעצמות העל - על אף התהום האידיאולוגית והמתח פוליטי בין שתי מעצמות העל (ברית המועצות וארה"ב), כל אחת מהן התנגדה לקולוניאליזם. מבחינת מדינות הגוש המערבי (הקפיטליסטי), הקולוניאליזם סתר את הרעיונות הליברליים, את התפיסה הכלכלית של "שוק חופשי" ואת הזכות להגדרה עצמית. מבחינת מדינות הגוש המזרחי (הקומוניסטי), הקולוניאליזם הוא ביטוי לניצול על ידי בעלי ההון הקפיטליסטים.

דעת הקהל העולמית - לאחר מלחמת העולם השנייה מדינות העולם התנגדו לרעיון הכיבוש, וטענו כי הוא מביא רק צרות למדינה הכובשת ולעם הכבוש. הקולוניאליזם נתפס מעתה כלא-מוסרי והופעל לחץ על המעצמות הקולוניאליות להפסיק מדיניות זו.

גורמים כלכליים לתהליך הזה-קולוניזציה:

משבר כלכלי לאחר המלחמה - נזקי מלחמת העולם השנייה חייבו את מדינות אירופה להשקיע משאבים לשיקום עצמי. עקב כך ניהול המושבות הפך לנטל כלכלי. מדינות אירופה לא יכלו להרשות לעצמן להמשיך ולשלוט במושבות, והחל תהליך של נסיגה מהן.

ירידה ברווחיות המושבות - היתרונות הכלכליים שהפיקו המעצמות מהשליטה במושבות התבססו על הבלעדיות שהייתה להן בהפקת התוצרת ובמסחר עם המושבות. בעידן בו הגלובליזציה הלכה והתבססה, תפסה התחרותיות והשוק הפתוח החופשי את מקום הבלעדיות ורווחיות המעצמות הצטמצמה

גורמים פוליטיים לתהליך הזה-קולוניזציה:

תפקידו של האו"ם – לאחר מלחמת העולם השנייה, הוקם ארגון האומות המאוחדות. בבסיסו של הארגון הייתה ההכרה בזכותו של כל עם להגדרה עצמית ושמירה על זכויות האדם. הקולוניאליזם נתפס כמנוגד לתפיסות אלה, והאו"ם הטיל על מעצמות אירופה לפתח ולבסס מוסדות פוליטיים, חינוכיים וכלכליים במושבות, ולדאוג לקידומן בתחומים אלה.

שינוי יחסי הכוחות בעולם והשפעת 'המלחמה הקרה' – מעצמות אירופה, איבדו מאוד מכוחן בעקבות מלחמת העולם השנייה, והתחילה תקופה שבה שולטת שתי מעצמות גדולות - ארה"ב וברית המועצות. שתי המעצמות הללו נאבקו ביניהן על אזורי השפעה בעולם. לכל אחת מהן היה אינטרס לתמוך במתן עצמאות לארצות השונות, מתוך כוונה שהמדינות החדשות יצטרפו לצד שלהן, וכדי לבלום את ההתחזקות וההשפעה של המעצמה האחרת.

מאפייני הדה-קולוניזציה:

תהליך מורכב והדרגתי – הדה-קולוניזציה התאפיין בתהליך שחרור מתמשך ולא מלחמת שחרור חד פעמית, עקב התנגדות מדינות אירופה. רעיונות השחרור נוסחו בהתחלה על ידי מנהיגים לאומיים, ולאחר מכן הופצו לשאר העם. לאחר שגויסה תמיכה עממית, יצאו העמים הנשלטים למאבק ממושך על עצמאותן.

ניסיון המעצמות לשמור על האינטרסים שלהן – המדינות הקולוניאליות ניסו לשמר את מעמדן באמצעות חתימה על הסכמים וחוזים עם התנועות הלאומיות. הסכמים אלה הקנו לתנועות הלאומיות מידה מסוימת של אוטונומיה בתמורה לשמירה על האינטרסים של המעצמות.

המזרח התיכון הקדים את צפון אפריקה – במזרח התיכון החלו את התהליך בין שתי מלחמות העולם וחלקם גם השיגו עצמאות לפני מלחמת העולם השנייה. לעומת זאת, בצפון אפריקה החל התהליך רק לאחר מלחמת העולם השנייה. בצפון אפריקה העמים זכו בעצמאות רק בשנות ה-50 וה-60. ההבדל נבע מכך שבמזרח התיכון הונהגה שיטת המנדטים שכוונתה הייתה להכין את העמים לעצמאות. לעומת זאת, בצפון אפריקה הונהגה שיטת הקולוניות אשר שללה עצמאות מעמי האזור.

סעיף ב'

• גורם ראשון- מלחמת העצמאות והקמת מדינת ישראל-

ככל שהחריף המאבק בין היהודים והערבים בארץ ישראל, הורע המצב של היהודים בארצות האסלאם, ורבו הפגיעות בהם. הקמת מדינת ישראל השפיעה בצורה שונה על היהודים במדינות השונות לאחר שקיבלו את הבשורה בהתלהבות רבה. במדינות שהשתתפו בלחימה מדינות 'המעגל הראשון' – כמו עיראק, ההשפעה הייתה ישירה וקשה על מצב היהודים. השלטון המקומי והתושבים המקומיים בכל ארץ ראו ביהודים שחיו בקרבם אויבים ובוגדים. היהודים במדינות האלו החלו לחוות יחס עויין ואלים עד כדי סכנת חיים, דבר שגרם ליהודים לעזוב מחשש לחייהם. במדינות שלא השתתפו בלחימה, מדינות 'המעגל השני', כמו מרוקו, הורגשה השפעת המלחמה על היהודים, אך היחס הרע היה בעוצמה פחותה יותר.

ציטוט מהקטע- "ההגבלות הרבות אשר הוטלו בזו אחר זו על העיראקים היהודים במשך 18 החודשים האחרונים - דבר שהפך את חייהם לקשים ביותר ודחף את רובם הגדול להביט בייאוש אל העתיד"

מזכיר הקהילה היהודית בעיראק מתאר במכתבו את ההתנכלות של השלטון המקומי כלפי הקהילה היהודית. הוא מתאר שמצבם של היהודים הופך קשה ביותר ב-18 החודשים האחרונים שקדמו לאוקטובר 1949 (זמן כתיבת המכתב) וזה תואם אז זמן הקמתה של מדינת ישראל תוך כדי מלחמת העצמאות. עיראק היא מדינה שהשתתפה בלחימה נגד ישראל במלחמת העצמאות וזה מסביר את ההחרפה הקשה ביחס של השלטון העיראקי לקהילה היהודית המקומית.

גורם שני- השפעות תהליך הדה-קולוניזציה

לאחר שבריטניה וצרפת מגיעות למדינות הכבושות ומקימות בהן קולוניות, הן מעניקות ליהודים שוויון, מעמדם משתפר, והם זוכים להגנה. אך כאשר החל תהליך הדה-קולוניזציה ובריטניה וצרפת עזבו, היהודים נתפסו כזרים ו"משתפי הפעולה" של השלטון הקולוניאלי השנוא. בנוסף לכך, הלאומיות הערבית התגברה ומצבם של היהודים הורע, הם איבדו את ההגנה והחסות של השלטון הקולוניאלי והחלו פרעות של תושבי המקום.

היהודים שהבינו שאין מי שיספק להם הגנה או מי שישמור על השוויון עבורם והעדיפו לעזוב.

דרכי התגובה של היהודים למצבם:

פניה לשלטונות בדרישה לקבל הגנה ושמירה על זכויותיהם - לפני תחילת המאבק האנטי-קולוניאלי, היהודים זכו לשוויון מהשלטון הקולוניאלי הבריטי בעיראק, ואף כיהנו בפרלמנט ובממשלה העיראקים. גם כאשר החלה ההידרדרות ביחס שקבלו הם ניסו לפעול בדרכים המקובלות מתוך ציפיה לקבל יחס הוגן בהתאם לאזרחותם הנאמנה לאורך שנים רבות.

ציטוט מהקטע- "אנו תקווה שחוכמתה ותבונתה של הממשלה הנכבדה ייעמדו לה... להחזרת העניינים למהלכם הטבעי"

בקטע ניתן לראות איך ראש הקהילה היהודית בעיראק פונה לשלטונות העיראקים כי הוא מאמין שהיא תפעל להפסקת הסיבות הגורמות לחרדה בקהילה היהודית. הסיבה לכך שהוא מאמין בהגנה של השלטונות העיראקים היא שכך היה נהוג בעבר, זה מתבטא במילים "החזרת העניינים למהלכם הטבעי" - הוא מתאר שהמצב הטבעי מבחינת הקהילה היהודית הוא שהממשלה דואגת ומגנה על תושביה היהודים.

עזיבת היהודית את ארצות האסלאם ועליה לארץ ישראל- יהודים רבים הבינו, כי לא יוכלו להיות אזרחים שווים במדינות שהן חיו וביקשו להגר. כיום מספר היהודים בארצות האסלאם עומד על כמה אלפים/מאות בודדים וכמעט שאין זכר לחיים המלאים של אותן קהילות המפוארות.

סעיף א'

עם הקמת המדינה, בשנת 1948 פתחה מדינת ישראל את שעריה לעלייה יהודית. בשנות ה-50 וה-60 הגיעו עולים יהודים רבים מארצות אירופה וארצות האסלאם. מאירופה עלו כ-300 אלף יהודים, רובם ניצולי שואה ומארצות האסלאם עלו כ-330 אלף עולים.

שתי סיבות לעליה היהודית מארצות האסלאם:

- **תהליך הזה קולוניזציה:** היהודים בארצות האסלאם זהו עם השלטון הקולוניאלי האירופאי ששלט בארצות אלו. כאשר קיבלו ארצות האסלאם את עצמאותן בשנות החמישים, היהודים זהו כאויביי הלאום, היחס כלפיהם הלך והחמיר והם נחשבו כבעלי ברית של מעצמות אירופה. היהודים חשו שאינם מוגנים בארצות אלו וחששו משלילת זכויותיהם האזרחיות ולכן העדיפו לעלות לארץ ישראל, מדינת היהודים.
- **התעצמות הסכסוך הערבי-ישראלי והקמת המדינה-** עם הקמת מדינת ישראל, יהודים רבים ראו בישראל כביתם, האמינו שביאת המשיח קרבה ורצו לקחת חלק בבניין הבית. בנוסף על כך, מלחמת העצמאות הובילה להחרפה ביחסים ולהעמקת הסכסוך בין היהודים לעולם הערבי. חלק מן השלטונות בארצות האסלאם אסרו על פעילות ציונית וראו ביהודים כאויבים. היהודים חשו בסכנה לחייהם, איבדו את ביטחונם האישי ונעזרו בסוכנות הציונית לעלות לארץ.

סיבה אחת לעליה היהודית מארצות אירופה:

שנאת יהודים- גם לאחר השואה המשיכה הפגיעה ביהודים, היו גילויי אנטישמיות ברחבי אירופה. הם הבינו כי האנטישמיות לא תעלם וראו בישראל כמקום בטוח, כבית מוגן עבורם. בנוסף, ניצולי הזוועות באירופה, הרגישו שהם ממלאים אחר צוואתם של יקיריהם שאיבדו במהלך השואה, הם לא ראו את עצמם חוזרים להתגורר באירופה, "בבית הקברות" של משפחותיהם. העלייה לארץ ישראל נתפסה כניצחון עבור היהודים והגשמת החלום הציוני.

תרומת העולים לחיזור מדינת ישראל בתחום הדמוגרפי והתחום הכלכלי:

התחום הדמוגרפי: שינוי המצב הדמוגרפי במדינה. עם עליית היהודים בשנות החמישים והשישים הוכפלה כמות היהודים בארץ. יצירת רוב יהודי וחיזוק המדינה בעליה מסיבית וגדולה. עוד כוח של ידיים עובדות, עוד חיילים לצבא, עוד פיתוח והקמה של אתרים, מקומות התיישבות, הקמת מוסדות ועסקים.

התחום הכלכלי: גברה ההשקעה במשק הישראלי, בחקלאות ובתעשייה. שילוב העולים בכל ענפי הייצור והשירותים. הגדלת מקומות הפרנסה והגדלת כוח העבודה. חיזוק המשק הישראלי

סעיף ב'

עולים רבים הגיעו לארץ ישראל בתוך זמן קצר, היקף העלייה היה גדול ביחס לאוכלוסייה הוותיקה בארץ ומדינת ישראל לא הייתה ערוכה לקליטה מסיבית זו. בעקבות כך, התמודדו העולים עם קשיים רבים כגון: קושי כלכלי, קושי חברתי, בעיית תעסוקה ודיוור. מדינת ישראל לא נערכה לאספקת מקום מגורים לכמות גדולה של עולים ועל כן ניסתה לספק פתרונות זמניים עבורם.

- פתרון דיוור- "המעברות": המעברות היוו כמחנה מעבר, מחנה ארעי לאחר שמחנות העולים התמלאו ונדרש לפזר את האוכלוסייה וליישב עוד מקומות בארץ. במעברות שוכנו העולים, בעיקר היהודים שהגיעו מארצות האסלם. תנאי המחיה במעברות היו קשיים וירודים: הם התגוררו בפחונים/ אוהלים/ צריפים, בצפיפות רבה, תנאי תברואה שאינם סבירים, לעיתים לא הייתה זרימה של מים והביוב היה מציף את המחנה. רוב המעברות שהוקמו לצד יישובים בנויים בהם התגוררו העולים הוותיקים.
- פתרון דיוור נוסף- "עוירות פיתוח": כחלק מהרצון ליישב ולשמור על גבולות ישראל וכחלק מהרצון לפזר את האוכלוסייה ולהרחיב את המגזר החקלאי, הושיבו את העולים, רובם מארצות האסלאם בעוירות פיתוח או מושבים רחוק מערים מרכזיות וליד הגבול. כגון: קריית שמונה, מצפה רמון, ירוחם, דימונה. הפרנסה וטיב העבודה היווה קושי עבור עולים אלו בכך שהם קיבלו שכר נמוך כפועלים או עבדו בעבודה חקלאית שהייתה זרה להם. פתרונות אלו, הובילו לקושי נוסף, העמקת הפער בין העולים הוותיקים לבין העולים החדשים, קושי חברתי, מרחק גאוגרפי- בדידות, קושי כלכלי ועוד. העולים מארצות האסלאם שהגיעו לארץ חשו תחושת קיפוח, ניכור, הם הרגישו שהפתרונות שהממשלה מביאה להם היא למען אינטרס של המדינה וכי הממשלה לא רואה את הצרכים שלהם. פתרונות דיוור אלו יצרו מתח וסכסוך בין העולים החדשים מארצות האסלאם לבין העולים הוותיקים.

שאלה 12

סעיף א'

מלחמת יום הכיפורים נפתחה באוקטובר 73, ביום כיפור. צבאות ערב- סוריה ומצרים הפתיעו את מדינת ישראל במתקפה משולבת. הם פלשו לישראל מצפון ומדרום. המניעים של ארצות ערב לפתוח במלחמה נגד ישראל הם:

- **השבת השטחים**- מצרים וסוריה רצו להחזיר לעצמן את השטחים שאבדו במלחמת ששת הימים. סיני- מצרים, רמת הגולן- סוריה.
- **השבת הכבוד**- במלחמת ששת הימים צבאות ערב נחלו תבוסה קשה מידי צה"ל. חילות האוויר הערבים הושמדו בעודם על הקרקע והמלחמה הוכרעה כעבור שישה ימים. מדינות ערב ומנהיגן רצו להחזיר לעצמן את הכבוד האבוד ולהראות את עצמתן לעולם ולמדינות. הם המנהיגים רצו להחזיר את הכבוד לארצן ולהיחשב כמנהיגים חזקים ובעלי השפעה.

• **קיפאון במשא ומתן** - נשיא מצרים, אנואר סדאת, ניסה לשבת לשולחן הדיונים עם ממשלת ישראל ולהחזיר את השטח שנלקח במלחמת שש הימים. ממשלת ישראל חשה בלתי מנוצחת, ולזלה בנשיא החדש וסירבה למשא ומתן. סדאת ביקש לפתוח במלחמה מול ישראל כדי לחזק את מעמדו בקרב העם המצרי וכדי להראות לישראל ששליטה בסיני הינה בעיה ביטחונית ולא נכס ביטחוני.

פתיחת המלחמה הפתיעה את ממשלת ישראל, את צה"ל ואת האזרחים. ישראל שהחזיקה בתפיסה שהסיכוי לפרוץ מלחמה עם צבאות ערב הוא מאד נמוך, נכנסה לשאננות ולזלזול באויב. הדרך שבה התחילה המלחמה, שישראל הופתעה, הביא לעליונות של צבאות ערב על ישראל. צה"ל איבד אבדות רבות בימים הראשונים ושרר כאוס עצום ברחבי המדינה. ישראל לא הייתה ערוכה למלחמה. התקיפה של ארצות ערב הביא לאובדן האמון של אזרחי ישראל בממשל ובדרג הפיקודי העליון.

סעיף ב'

מלחמת יום הכיפורים השפיעה רבות, עד היום, על מדינת ישראל במגוון תחומים. **בתחום החברתי**: לאחר המלחמה הוקמה ועדת חקירה ממלכתית לבדיקת מחדלי המלחמה - "ועדת אגרנט". בסיום הוועדה הוחלט להטיל את האחריות למחדלי המלחמה על הדרג הצבאי בלבד ודרשה בפיטוריהם (רמטכ"ל, ראש אמ"ן, אלופי פיקוד). בוועדה לא הוגשו מסקנות עבור הדרג המדיני. בעקבות מסקנות הוועדה, החלו להישמע קריאות לפיטוריהם של גולדה מאיר, ראש הממשלה ומשה דיין, שר הביטחון. הציבור יצא למחאות חברתיות ברחבי המדינה. דבר זה הוביל להתפטרותם של הדרג הפוליטי- גולדה ודיין.

בנוסף לכך, הקיטוב החברתי בענייני חוץ וביטחון העמיק. נוצרה חרפה בדעות הציבור בנוגע לגורלם של השטחים הכבושים שהיו בידי ישראל. הקומה תנועת גוש אמונים שפעלה להתיישבות נרחבת בשטחים הכבושים למניעת החזרתם ולמען ביטחונה של ישראל. מנגד, הוקמה תנועת שלום עכשיו שקראה לויתור על השטחים תמורת שלום בטענה שהשטחים האלו מהווים נטל ואיום ביטחוני. הקרע והסכסוך החברתי בין מחנות הימין למחנות השמאל בעיניי ביטחון העמיק.

בתחום הפוליטי: שינויים במפה הפוליטית- בעקבות המלחמה, פרסום דוח וועדת אגרנט והמחאה החברתית התפטרו גולדה מאיר ומשה דיין. הביקורת כלפי מחנה המערך הוביל את עלייתה של מפלגת הליכוד בפעם הראשונה מקום המדינה ומנחם בגין התמנה לראש הממשלה.

היחסים בין ישראל למצרים: לאחר המלחמה החלו מגעים מדיניים עם נשיא מצרים. סאדאת נחשב למנהיג גדול, חזק ומשפיע בעולם הערבי. הוא הצליח להשיב את הכבוד לעמו והגיע לביקור היסטורי במדינת ישראל כדי להתיישב לשולחן הדיונים ולנהל משא ומתן על החזרת חצי האי סיני. משא ומתן זה הסתיים עם חתימת הסכם שלום בין מצרים לישראל ובהחזרת חצי האי סיני לידי מצרים (1979).

היחסים בין ישראל לארה"ב: לאחר המלחמה נוצרה תלות דיפלומטית וכלכלית של ישראל לארצות הברית. ארצות הברית הפכה למתווכת בין ישראל ומצרים וסייעה בחתימת הסכם השלום בין המדינות. בנוסף לכך, התערבותה של ארצות הברית במלחמה הביאה את ישראל להחזיר את השליטה בקרבות המלחמה. בעקבות אלו, התלות של ישראל בארצות הברית בזירה הפוליטית הבינלאומית והכלכלית גברה.